

Проблеми фінансування вищої школи в умовах сучасності

У статті досліджуються питання прав на безкоштовну освіту в Україні. Систематизовано найважливіші особливості фінансування галузі освіти.

вища освіта, фінансування вищої школи, ринок праці

Європейський вибір України націлює суспільство на досягнення європейського рівня якості та доступності освіти, духовної зорієнтованості освіти, її демократизацію, соціальне благополуччя науковців, розвиток суспільства на основі нових знань. Стрімкий розвиток соціально-економічних та трансформаційних процесів в Україні та світі спричинив кардинальні перетворення в сфері освіти і науки. Особливо відчутними ці перетворення стали з розгортанням інтеграційних процесів, приєднанням України до Болонського процесу. Реалізація цих напрямів потребує внесення змін в концепцію розвитку вищої школи. Безумовно, зазначені перетворення у системі вищої освіти мають бути забезпечені відповідними фінансовими ресурсами, які в силу багатьох причин є недостатніми.

З часу утвердження державної незалежності значних змін зазнала фінансова система ВНЗ. Неготовність країни після здобуття незалежності послідовно реформувати економіку з збереженням можливостей підтримання соціальних програм негативно позначились на освітніх і наукових установах. Вища школа самотужки почала вибиратись з кризового провалля, виживаючи завдяки наданню платних послуг. Виникла ситуація поєднання різних джерел фінансування, вміле і обґрунтоване регулювання якими повинно би забезпечувати повноцінне функціонування закладу в цілому. Тому особливо актуальним стає забезпечення комплексного підходу до фінансування вищої освіти, розробка механізму ефективного управління фінансовими ресурсами освітньої галузі.

Проблеми фінансового забезпечення вищої школи стали предметом обговорень і дискусій науковців, політичних та громадських діячів. Серед зарубіжних авторів цю проблему досліджували Е. Аткинсон, О. Балашова, М. Вудхолл, Є. Жильців, А. Зорін, С. Маркарянц, Дж. Стігліц, Л. Якобсон, та ін. Розроблено спеціальну теорію прав власності, зокрема проблему соціальних витрат, за допомогою яких оцінюють ефективність форм власності, державну політику в галузі освіти.

Серед вітчизняних авторів найбільше уваги заслуговують праці В. Андрієнка, В. Андрущенко, О. Барановського, О. Білої, Т. Боголіба, В. Журавського, С. Єрохіна, В. Кременя, Ю. Лисенка, В. Ніколаєва, С. Ніколаєнка, М. Степка та ін. Однак питання комплексного системного управління фінансовими ресурсами вищих навчальних закладів, що передбачає взаємозв'язок сфери вищої освіти, науки та економіки, як основного споживача кінцевого продукту галузі, потребують подальших досліджень. Тому метою нашої статті є дослідження проблеми фінансування вищої школи в сучасних умовах, враховуючи якість підготовки в умовах Болонського процесу зокрема.

Послідовні кроки щодо входження України в Болонський процес, реалізація концепції реформування фінансової системи вищих навчальних закладів потребують

відповідних наукових розробок зі створення систем комплексного управління фінансовими ресурсами ВНЗ як складової частини системи вищої освіти держави та відповідних механізмів їх реалізації.

Освіта і наука є стратегічним резервом розвитку держави, суспільства, економіки та багатомірним полем нашої інтеграції у світову спільноту.

Це ставить перед нами завдання проведення глибоко продуманої реформи вищої освіти України з науковим прогнозуванням її результатів, із збереженням та розвитком нашої національної духовної культури [8, 3].

У сучасному світі значення вищої освіти як найважливішого фактора формування нової якості не тільки економіки, а й суспільства в цілому постійно зростає. Тому проблема підтримки розвитку освіти і науки є глибоко соціальною і належить до пріоритетних завдань суспільного розвитку, що безпосередньо пов'язане з системою національних інтересів, підвищенням якості життя та національної безпеки. При цьому вища освіта не повинна бути дзеркалом суспільних та економічних негараздів, а швидше інструментом їх усунення, вікном у майбутнє. Так у більшості країн світу, де знання стали рушійною силою, де науці й освіті надають пріоритетного значення. Так повинно бути і в нашій державі. Ми маємо створити всі умови для належного поцінування гідності педагога, науковця, інтелектуала, а не пасивно спостерігати за процесом маргіналізації освіти і науки [4, 91].

В багатьох наукових статтях, доповідях керівників закладів освіти постає питання розвитку галузі - забезпечення її належного фінансування. Програма розвитку освіти має забезпечити видатки на освіту за рівнем потреб, зумовлених практикою.

У 2008 році обсяг фінансування збільшено порівняно з попереднім на 42,8 %, що становить в абсолютних цифрах 11,2 млрд грн. [8, 17].

У запланованих видатках враховано:

- поетапне збільшення мінімальної заробітної плати та введення третього етапу Єдиної тарифної сітки, що дасть можливість підвищити посадові § оклади освітянам майже на 5 %;
- збільшення стипендій учням і студентам порівняно з 2007 роком у 3" 3 рази, учням і студентам з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, — в середньому в 4 рази;
- збільшення видатків на пільговий проїзд студентів та учнів на 20 %.

Але, на жаль, у цьому випадку "більше" зовсім не означає "достатньо". Адже впродовж останніх років фінансування вищої освіти здійснювалося лише за соціальними статтями витрат: на заробітну плату, стипендію і частково на покриття комунальних послуг. Придбання обладнання, матеріалів, поточні й капітальні ремонти приміщень в основному фінансувалися за рахунок позабюджетних коштів вищих навчальних закладів.

Одним із головних завдань модернізації системи вищої освіти є усунення значних структурних невідповідностей між потребами економіки та обсягами і структурою підготовки й перепідготовки фахівців шляхом стратегічного планування розвитку пріоритетних галузей економіки та їх збалансованого кадрового забезпечення. Зрозуміло, що державне замовлення має бути лише на ці потреби. Вже не можна витрачати бюджетні кошти на навчання незатребуваних суспільством фахівців, особливо коли є гострий дефіцит на кадрове забезпечення за іншими спеціальностями. Насамперед це стосується базових галузей промисловості, за рахунок яких Україна повинна здійснювати свій стратегічний розвиток.

Сьогодні в Україні зафіксовано багато випадків, коли випускники вищих навчальних закладів не можуть працевлаштуватися, оскільки їхні професії не затребувані в економіці або рівень кваліфікації не відповідає вимогам роботодавця. І

навпаки, в умовах відродження багатьох галузей народного господарства роботодавці, особливо у великих промислових містах, відчують гостру потребу в кадрах.

Важливим чинником регулювання освітніх процесів у напрямі підвищення якості кадрового забезпечення пріоритетних галузей економіки є державне замовлення. З огляду на це, у системі вищої освіти має бути ефективне формування державного замовлення на основі моніторингових даних щодо його відповідності реальним потребам економіки країни, насамперед, для інноваційних галузей. Дещо вже зроблено: при загальному збільшенні показників прийому студентів за державним замовленням у 2007 році відбулися зміни у структурі підготовки за напрямками. Водночас необхідно враховувати, що за умови державного замовлення до заявленої роботодавцем потреби в кадрах з вищою освітою, значну частину ВНЗ необхідно буде закрити. Тому пошук оптимального балансу між реальним попитом і стратегічними державними інтересами є головним завданням співпраці МОН з роботодавцями, а це в свою чергу приведе до перегляду державного фінансування галузі.

Враховуючи надлишок на ринку праці фахівців з економічними спеціальностями, протягом останніх чотирьох років обсяги державного замовлення зменшено на 31 відсоток (з 22,6 тис. осіб до 15,7 тис. осіб). Зменшено також обсяги державного замовлення з підготовки юристів, менеджерів, міжнародників [6, 94].

Збільшення проектних обсягів прийому за програмою бакалавра було зумовлено не лише попитом на фахівців на ринку праці, а й необхідністю забезпечення виконання п. 1 статті 64 Закону України "Про вищу освіту" щодо забезпечення навчання за кошти державного бюджету не менш як 180 студентів на кожні 10 тисяч населення у державних вищих навчальних закладах III—IV рівнів акредитації [1, 132]. У 2006—2007 роках кількість таких студентів у ВНЗ III—IV рівнів акредитації становила відповідно 173 та 178 осіб.

Зростання обсягів державного замовлення протягом останніх років розширило можливість для реалізації Конституційного права громадян на безплатне здобуття вищої освіти. З урахуванням демографічного спаду у 2008 році при збереженні нарощування обсягів державного замовлення вперше після ухвалення Закону України "Про вищу освіту" цієї норми можна буде досягти. Але, як не парадоксально, 15 вищих навчальних закладів не повним обсягом виконали доведене державне замовлення 2007 року [6, 94].

Складним питанням в контексті формування обсягів і розподілу державного замовлення на державні закупівлі є виконання Закону України "Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти". Формально перевівши державне замовлення у ранг товарів, робіт і послуг, чинна редакція закону створила прецедент, коли формування інтелектуального потенціалу нації прирівняли до торгівлі помідорами. Ніхто навіть не спробував проаналізувати, що може бути, коли одні навчальні заклади, незалежно від форми власності, за рахунок демпінгових технологій почнуть отримувати державне замовлення, а деякі державні — від нього відмовлятися, поступово перетворюючись на приватні. Тому міністерство підготувало проект Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти". Одним з досягнень вітчизняної освіти є постійне зростання обсягів державного замовлення. Але вже пора піклуватися не тільки про абсолютні показники, а й проаналізувати реальну ситуацію. З економічної точки зору формування державного замовлення від досягнутого не дуже продуктивна ідея. Тим більше, що відбувається воно на основі запитів надавача освітніх послуг (вищого навчального закладу), а не споживача — працедавця [5, 124].

Для більшості країн Заходу "державне замовлення" сформовано насамперед на основі реальних потреб економіки, а потреби особистості задовольняються за рахунок самої особистості. У Німеччині не готують фахівців з якоїсь спеціальності, якщо немає твердого переконання у необхідності таких фахівців на ринку праці. У Великій Британії встановлюють квоти на підготовку фахівців міністерства — охорони здоров'я; оборони та освіти.

В Україні теж настав час, коли державне замовлення має формуватися лише на основі глибокого аналізу потреб галузей економіки, регіональних потреб і потреб особистості, але при цьому потреби особистості не мають вступати в протиріччя з двома попередніми. Треба рішуче переходити від державного замовлення до державного контракту зі споживачем освітніх послуг на певних умовах, які мають формулюватись як на основі інтересів споживача, так і на основі інтересів держави, зокрема із включенням механізму повернення коштів за навчання у разі невиконання споживачем своїх зобов'язань.

Можна сподіватися, що обсяги державного замовлення на підготовку кадрів з вищою освітою, особливо з виробничої сфери, за напрямками і спеціальностями, будуть зростати відповідно НТП. Варто переглянути фінансово-банківську систему, податкову політику, урегульовано систему пільг, штрафів та санкцій щодо системи вищої освіти.

З модернізацією системи вищої освіти: поліпшиться механізм регулювання видів економічної діяльності державою та місцевими органами виконавчої влади на регіональному рівні; посиляться економічні й фінансові зв'язки ВНЗ з роботодавцями, оскільки зростає потреба у якісній робочій силі. Але все це можливо буде реалізувати, якщо вища школа найближчим часом стане інтелектуально утворювальним сектором економіки [5, 125].

Для моніторингу й прогнозування розвитку професій на науковій основі варто спільними зусиллями Мінпраці, Державного центру зайнятості та МОН створити науково-дослідний центр або лабораторію, яка б відстежувала розвиток професій. Такий досвід вже понад 50 років практикується в США та європейських країнах, започатковано його й у Росії.

Проблеми фінансування вищої школи напряму пов'язані з політикою держави в цій галузі. Не варто сподіватися, що ВНЗ ці питання підсилу вирішити самостійно, без втручання та контролю з боку держави. Надмірне розподілення фінансових ресурсів на „елітні” ВНЗ та знехтування розвитку регіональних навчальних закладів приведе до неправомірного розшаркування розвитку закладів освіти. Наближаючи до рівня розвинених країн, враховуючи особливості переходу до прогресивного рівня вищої освіти ми розширюємо можливість для реалізації Конституційного права кожного громадянина України на безплатне здобуття вищої освіти.

Список літератури

1. А.О.Монаєнко Класифікація видатків на освіту та науку // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 38. К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2007. – С.502-508.
2. Вища освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання. // Нормативний збірник. За загальною редакцією Степка М.Ф., Горбу нової Л.М., 2 том, - К.: ФОРУМ, 2007.
3. Віктор Андрущенко Інноваційний розвиток освіти в стратегії «українського прориву» // Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис. – 2(29) 2008. – С.10-17.
4. Вища освіта України – європейський вимір: стан, проблеми, перспективи // Вища школа. Науково-практичне видання. № 4, - 2008. –С.91-110.
5. Вища освіта України – європейський вимір: стан, проблеми, перспективи // Вища школа. Науково-практичне видання. № 7, - 2008. –С.78-125.
6. Прокопенко І. Минуле, сучасне та майбутнє педагогічної освіти в Україні // Вища школа. Науково-практичне видання. № 6, - 2008. –С. 3-14.

7. Вища освіта України – європейський вимір: стан, проблеми, перспективи // Вища школа. Науково-практичне видання. № 6, - 2008. – С.92-125.
8. Вакарчук І. Вища освіта України – європейський вимір: стан, проблеми, перспективи // Вища школа. Науково-практичне видання. № 3, - 2008. – С.3-18.
9. Постанова КМ України від 28 лютого 2002р. № 228 «Про затвердження Порядку складання, розгляду, затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ» // www.rada.gov.ua.
10. Шинкарук В. Основні напрями модернізації структури вищої освіти України // Вища школа: «Знання». - № 5. – 2007. – С. 3-16.
11. Бюджетний кодекс України // Інвест газета. Нормативна база. – № 42 (617) від 29 жовтня 2007р. – 50 стр.
12. Про затвердження Умов прийому до вищих навчальних закладів України // Інформаційний збірник МОН України. - № 4, лютий. – 2008. – С.7.

В статье исследуются вопросы прав на бесплатное образование на Украине. Систематизировано самые важные особенности финансирования отрасли образования.

In the article investigation questions of right on the free education in Ukraine. Difference of financing field of education the mostly important.